



AGNIESZKA KNYCHALSKA-JASKULSKA

Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Rękopisy rodziny Dzieduszyckich w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Zbiory rękopiśmienne rodziny Dzieduszyckich stanowią wybitny przykład kolekcjonerskich pasji członków rodu, którzy księgozbiór domowy przeobrazili z bibliotekę o charakterze naukowym. Na część kolekcji rękopiśmiennej składają się materiały historyczne, dyplomy, materiały rodzinne i literaria od XV wieku do końca wieku XIX. Obecnie w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu przechowywanych jest 157 rękopisów będących częścią byłej Biblioteki Poturzyckiej we Lwowie.

„*Habet sua fata* nie tylko poszczególne książki, ale całe zbiory” – te wymowne słowa skierowane zostały przez Henryka Barycza do Włodzimierza Dzieduszyckiego, ostatniego ordynata poturzyckiego w 1961 roku¹. To zdanie znanego historyka i archiwisty doskonale oddaje losy zbiorów bibliotecznych rodu Dzieduszyckich, gromadzonych od pokoleń. Stanowią one szczególny przykład kolekcjonerskich pasji poszczególnych przedstawicieli rodu, którzy księgozbiór domowy zorganizowali w zasobną, przystosowaną do udostępnienia z zatrudnionym personelem, bibliotekę o charakterze naukowym².

Historia powstania Biblioteki Poturzyckiej sięga początku XIX wieku, kiedy to Józef Kalasanty Dzieduszycki³ przejął po rodzicach część majątku rodzinnego, w tym archiwalia rodzinne i fragmenty biblioteki sięgające czasów jego dziadka Jerzego, starosty

¹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej ZNiO), Dział Rękopisów, sygn. 300/84/2, pismo z dnia 20 kwietnia 1961 roku.

² J. Szocki, *Księgozbiory domowe w Galicji wschodniej 1772–1918*, Kraków 2001 s. 153; tenże, *Księgozbiory domowe inteligencji i ziemian w Galicji (1795–1914)*, [w:] *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, t. 17, Warszawa 1996, 52–82; J. Reizes-Dzieduszycki, *Działalność kolekcjonerska i bibliofilska przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa polskiego przełomu XVIII i XIX wieku: Działyńscy, Dzieduszyccy, Baworowscy*, [w:] *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczey*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 258–269.

³ Józef Kalasanty Dzieduszycki (1773–1847), hrabia, bibliofil, kolekcjoner, galicyjski działacz gospodarczy. Zob. K. Karoleczak, *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001, s. 65–69.



żydaczowskiego i koniuszego wielkiego koronnego⁴. Jego prawnuk Włodzimierz⁵ opisując Poturzycę w odpowiedzi na kwestionariusz Romana Aftanazego⁶, zbierającego materiały do opisu kresowych rezydencji, tak ujął powstanie Biblioteki Poturzyckiej:

Pan Józef [Dzieduszycki] to skrzydło projektowanego pałacu, postawił stary dworek i nowy budynek przystawił do starego..., z bilardowego były drzwi do biblioteki, którą pomieścić w starym dworku. Zbiory te pozostawały w nim do roku 1857, kiedy jego syn Włodzimierz przeniósł bibliotekę do Lwowa ze względu na fatalny już stan starego budynku, co mogło grozić zbiorom zawilgoceniem, a oprócz tego chodziło przecież i o to, by łatwiej udostępnić bibliotekę tym, którzy by chcieli z niej korzystać. Józef wołał mieć bibliotekę na wsi, gdzie się władzom nie rzucała na oczy. Za jego życia bowiem władze austriackie były bardzo podejrzliwe. We wszystkim widział „działania patriotyczne”, „spiskowanie” itp. Przewiezienie zbiorów, głównie poloników i to przeważnie dotyczących historii Polski i udostępnienie ich szerszym kręgom, mogło być przez Austriaków źle widziane, jako pewnego rodzaju chwyt propagandowy, polityczny, patriotyczny czy Bóg wie jaki. Za czasów mego dziadka, Włodzimierza, nastroje to choć jeszcze wrogie, ale znacznie zelżały i Włodzimierz mógł bez obawy swój plan uskutecznić. Ponieważ jednak na exlibrysach była już była już wydrukowana nazwa „Biblioteka Poturzycka”, pozostała i ona i po przewiezieniu do Lwowa⁷.

Amatorsko tworzona biblioteka domowa Józefa Kalasantego była szeroko znana w Galicji. Składała się przeważnie z druków datowanych od XVI wieku, grafik, muzealiów i rękopisów odnoszących się do historii i literatury polskiej. Trzonem do formowania części rękopiśmienniczej zbioru Józefa były archiwalia rodzinne po przodkach, które sukcesywnie były uzupełniane dzięki stałym kontaktom z księgarzami lwowskimi i krakowskimi czy innymi bibliofilami. Pierwszym spisem zawierającym informacje o poturzyckich rękopisach jest „Spis rękopisów Józefa hr. Dzieduszyckiego, które za 200 fl kupił od Łukasza Gołębiowskiego”⁸,

⁴ Jerzy Stanisław Dzieduszycki (1670–1730), starosta żydaczowski, pisarz polityczny, historyk i bibliofil, twórca biblioteki domowej w Cucułowicach koło Halicza.

⁵ Włodzimierz Dzieduszycki (1885–1971), IV ordynat poturzycko-zarzecki.

⁶ Roman Aftanazy (1914–2004), historyk, bibliotekarz, autor monografii *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*.

⁷ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 4/04/4 Archiwum Romana Aftanazego. Materiały do „Dziejów rezydencji na kresach wschodnich”, opis Poturzycy, b.d.; zob. R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji*, t. VI, Wrocław 1995, s. 184.

⁸ Łukasz Gołębiowski (1773–1849) – historyk i bibliotekarz w Porycku u Tadeusza Czackiego, w Puławach u A. K. Czartoryskiego, członek Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Biblioteki Publicznej w Warszawie.



a został sporządzony około 1850 roku przez Stanisława Przyłęckiego⁹. Spis przedstawia zawartość ośmiu tek w układzie chronologicznym, z podaniem daty, tytułu, autora, czasem pojawia się jakaś notatka bibliotekarza. Przyłęcki wymienia dokumenty i źródła związane z historią Polski, liczne diariusze, teki listów królewskich, kopie dokumentów dotyczących zakonu krzyżackiego, Inflant, poselstw dyplomatycznych z czasów od Zygmunta Augusta do Stanisława Augusta Poniatowskiego. Ogółem Przyłęcki rozpoczyna spis tek od roku 1413 – zachował się oryginał dokumentu pergaminowego Władysława Jagiełły¹⁰. Spis kończy opis zawartości ósmej teki złożonej ze 112 arkuszy z odciskami pieczęci i medali polskich z lat 1383–1442 z sekretne go archiwum krzyżackiego w Królewcu¹¹. Oprócz tego Przyłęcki wymienia jeszcze szczegółowe rozpisanie teki czwartej Gołębiowskiego i spis pergaminów (24 dokumenty datowane od 1220 roku do 1579 roku), innych dokumentów papierowych i autografów¹². W spisie tek trudno ustalić, czy dokumenty są oryginałem czy też odpisem, ponieważ formułę: „Z oryginału...” Przyłęcki traktował zamiennie dla obu kategorii, co wiązało się z tym, że dla ówczesnych historyków odpisy z dokumentów lub wypisy z akt miały tę samą wartość badawczą, co dokumenty w oryginałach. W zbiorach wrocławskich udało się zidentyfikować kilka rękopisów ze spisu Przyłęckiego: „Decreta Sacrae Regiae Maiestatis in variis causis”¹³; formularze różnych czynności prawnych oraz odpisy dekretów królewskich i akt głównie z czasów panowania Zygmunta I Starego, Stefana Batorego i Władysława IV z XVII wieku¹⁴; miscellanea z XVI wieku zawierające odpisy i druki dekretów królewskich, konstytucji koronnych i innych akt publicznych z lat 1527–1564 oraz wykaz alfabetyczny statutów koronnych do 1550 roku¹⁵; kopia z Biblioteki Załuskich: „Relacya legacyi Xcia Imci Zbaraskiego Koniuszego Koronnego Królowi Imci Zygmuntowi III. czyniona gdy był posłem wielkim do Musztafy Cesarza Tureckiego Anno 1623”¹⁶; Kopiarusz mów, listów i akt publicznych przeważnie z czasów panowania Augusta II i Augusta III¹⁷; opis

⁹ Stanisław Przyłęcki (1805–1866), bibliotekarz w Ossolineum w latach 1832–1839, następnie pracował u Pawlikowskich w Medyce oraz u Potockich w Wilanowie. ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 1839/II, s. 31–60.

¹⁰ Tamże, s. 31.

¹¹ Tamże, s. 59.

¹² Tamże, s. 153–163.

¹³ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9774/I.

¹⁴ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9777/I.

¹⁵ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9776/II.

¹⁶ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9781/III.

¹⁷ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9785/III.



ceremonii pogrzebowych Zygmunta Augusta w 1574 roku¹⁸; „Polonia. Relatione di Polonia del Clarissimo Girolamo Lippomani l'anno 1575”¹⁹.

W 1855 roku funkcję bibliotekarza Biblioteki Poturzyckiej otrzymał Józef Łoziński²⁰. To on ostatecznie uporządkował katalogi i inwentarze i wydzielił w formie odrębnego zbioru rękopisy i dokumenty oraz ułożył je chronologicznie. Sporządzony przez niego katalog wynosił ponad trzysta jednostek i do jego śmierci w 1897 roku nie było w nim wprowadzanych znaczących zmian.

Jego następczyni Maria Zajączkowska²¹ przygotowała nowy katalog rękopisów, z którego korzystał Roman Grodecki²² w lipcu 1943 roku, pracując nad wciągnięciem do zasobów inwentarzowych sowieckiego Ossolineum archiwaliów przejmowanych przez władze radzieckie od września 1939 roku²³. Spis Grodeckiego obejmował 346 pozycji rękopiśmiennych i 10 tek z miscellaneami z XVII–XIX wieku, które starał się bardziej szczegółowo opisać²⁴. Rękopisy Biblioteki Działyńskich ułożone zostały w działy, w obrębie których zostały uporządkowane tematycznie. Dział pierwszy miał obejmować rękopisy z zakresu literatury pięknej, nauki i szkolnictwa, dział drugi obejmował dzieła o znaczeniu historycznym, w dziale trzecim miała znajdować się literatura religijna, filozoficzna, medyczna, militaria, dział czwarty to tzw. Działyńszyciana, czyli materiały historyczno-genealogiczne Działyńskich i rodzin spokrewnionych, korespondencja, akta majątkowe lub utwory, które wyszły spod pióra Działyńskich, w dziale piątym znajdował się spis tek Łukasza Gołębiowskiego, a w ostatnim szóstym dziale umieścił *miscellanea* w ośmiu tekach.

¹⁸ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9789/II. W spisie z 1943 roku Roman Grodecki zrobił notatkę, że jest to współczesny odpis oryginalnych rachunków pogrzebowych przechowywanych w Zbiorze Pawlikowskich: ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. Pawlik. 194.

¹⁹ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9800/II.

²⁰ Józef Łoziński (1827–1897), bibliotekarz Biblioteki Poturzyckiej, historyk, redaktor czasopisma „Łowiec”; zob., Józef Łoziński, *Wspomnienia z życia swego*, oprac. Jolanta Kamińska-Kwak, Przemyśl 2010, s. 55.

²¹ Maria Zajączkowska (1854–1928), pracowała w Bibliotece Poturzyckiej w latach 1899–1920.

²² Roman Grodecki (1889–1964), polski historyk mediewista, członek PAU, w latach II wojny światowej pracował w Ossolineum we Lwowie.

²³ M. Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946*, Wrocław 2003, s. 177.

²⁴ M. Des Loges, *Biblioteka Ordynacji hr. Działyńskich*, [w:] *Publiczne biblioteki lwowskie. Zarys dziejów*, red. L. Bernacki, Lwów 1926, s. 55. Bibliotekarz podaje liczbę 334 rękopisów i 1820 autografów. Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka. Zespół (fond) 45. Archiwum Działyńskich. Część I. Rękopisy Biblioteki Poturzyckiej Działyńskich, rkps 1034. Roman Grodecki: Inwentarz rękopisów Biblioteki Poturzyckiej. ZNiO, Dział Mikroform, sygn. DE – 12498.



Obecnie w Zakładzie Narodowym imienia Ossolińskich we Wrocławiu w Dziale Rękopisów przechowywanych jest 158 rękopisów z dawnej Biblioteki Poturzyckiej²⁵, z czego 124 jednostki posiadają znaki własnościowe w formie pieczęci owalnej z napisem: Biblioteka Poturzycka Działyńskich i inicjałami w środku: JWD lub W. D. Podczas rozpakowywania w lutym 1947 roku zabezpieczonych rękopisów pochodzących z transportu lwowskiego oraz z Biblioteki Narodowej sporządzono bieżący spis materiałów rękopiśmiennych²⁶. Zbiory Biblioteki Poturzyckiej do których nie załączono katalogów lub spisów, zostały wpisane do inwentarza według sygnatur, pod którymi występowały we Lwowie. Ostatecznie całość posiadanych w Ossolineum wrocławskich rękopisów Biblioteki Poturzyckiej ma sygnatury o numerach od 9766/III do 9924/II²⁷.

We Lwowie pozostała część Biblioteki Poturzyckiej zawierająca dokumenty osobiste, majątkowe, materiały dotyczące spraw zawodowych i sprawowanych funkcji publicznych, większość korespondencji rodziny Działyńskich i Międzyńskich oraz materiały dotyczące działalności Biblioteki Poturzyckiej, materiały historyczne do dziejów rodu Działyńskich, rachunki i zbiór autografów²⁸.

Wśród manuskryptów zebranych w Bibliotece Poturzyckiej najliczniejszą grupę stanowią dzieła pochodzące z XVIII i XIX wieku. Najstarszym manuskrytem jest kodeks z XV wieku *Passio domini nostri Jesu Christi secundum Matheum edita per magistrum Sigismundum pie memorie de Cracovia. A. D. 1450*²⁹, który stanowi zbiór rozważań teologicznych wokół Pasji według Świętego Mateusza, spisanych przez magistra Zygmunta w 1450 roku, związanego z Akademią Krakowską. Kodeks spisany jest po łacinie i oprawiony jest w drewniane okładki obciążone skórą, na których widoczne są ślady pasków, na wklejce widoczna jest pieczęć lwowskiego antykwariusza Jana Szczawińskiego.

²⁵ A. Knot, *Przedmowa*, [w:] *Inwentarz Rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, red. J. Turska, t. I, Wrocław 1948, s. IX.

²⁶ F. Pajączkowski, *Ossolineum we Wrocławiu. Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, t. IV [1953], część 3, s. 17.

²⁷ *Inwentarz rękopisów...*, Wrocław 1949, t. II, s. 185–206.

²⁸ Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka. Zespół (fond) 45. Archiwum Działyńskich; K. Karolczak, *Działyńscy...*, s. 277–279; *Archiwa rodzinno-majątkowe w zbiorach państwowych we Lwowie. Informator*, oprac. Stanisław Pijaj, Warszawa 1995, s. 25, 129.

²⁹ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9884/ II.



Ilustracja 1

Passio domini nostri Jesu Christi secundum Matheum edita per magistrum Sigismundum pie memorie de Cracovia. A.D. 1450. Źródło: Dział Rękopisów ZNiO, sygn. 9884/I (zdjęcie: Andrzej Solnica).

Tylko trzy foliały pochodzą z XVI wieku. Zwracam uwagę na opis pogrzebu króla Zygmunta Augusta³⁰ oraz na zespół variów zawierających odpisy i druki dekretów królewskich i akt państwowych z lat 1527–1564³¹.

Rękopisy siedemnastowieczne to osiemnaście pozycji inwentarzowych, wśród których znajdują się cztery tomy raptularzy Jerzego Dzie duszyckiego³² zawierających jego notatki, wypisy z literatury i projekty. Z jego osobą powiązane są dwie siedemnastowieczne kopie relacji Girolamo Lippomaniego, ambasadora weneckiego w Polsce w 1574 roku, ujęte w spisie Przyłęckiego³³ oraz wypisy z historii Wenecji, o czym może świadczyć notata sporządzona przez Maurycego Dzie duszyckiego³⁴, autora *Kroniki domowej Dzie duszyckich*: „Rozprawy,

³⁰ Na wklejce okładki zachowała się notatka sporządzona przez Szczęsnego Morawskiego: „Wedle Bielowskiego zawsze warto”. Z innej notatki dowiadujemy się, że rękopis został zakupiony przez Józefa Kalasantego Dzie duszyckiego 1 sierpnia 1844 roku za 10 florenów.

³¹ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9776/I.

³² Jerzy Stanisław Dzie duszycki (1670–1730), starosta żydaczowski, pisarz polityczny, historyk i bibliofil, twórca biblioteki domowej w Cucułowcach koło Halicza.

³³ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9799II – 9800/II.

³⁴ Maurycy Dzie duszycki (1813–1877), historyk, pisarz, wicekurator ZNiO we Lwowie, członek PAU.



traktaty dla Jerzego Dzieduszyckiego z oryginałów przepisane, obacz kronika f. 186 domu Dzieduszyckich p. Maur. Dzied³⁵. Chciałabym też zwrócić uwagę na zespół pięciu rękopisów odnoszących się do historii Prus, Inflant i Gdańska. W Bibliotece Poturzyckiej przechowywany był autograf *Kroniki miasta Gdańska* Reinolda Curickena³⁶, sekretarza rady miejskiej Gdańska. Była to pierwsza kompletnie opracowana historia miasta oparta na zasobach archiwum miejskiego. Księga została ofiarowana miastu w 1669 roku, a dopiero w 20 lat później wydana drukiem³⁷.

W liczbie 44 manuskryptów reprezentowany jest wiek XVIII. W tej liczbie mieszczą się zarówno autografy jak i kopiariusze dotyczące wydarzeń polityczno-historycznych ziem polskich w ciągu tego stulecia. Warto wymienić choćby poematy zapomnianego poety doby stanisławowskiej – Marcina Molskiego³⁸ lub kopiariusz wierszy Elżbiety Drużbackiej³⁹, przygotowany za jej życia: „Dusza po wielu grzechach zabierająca się do poprawy życia szuka w pustyniach S. Maryi Egipcya[n]ki, aby ją nauczyła sposobu pokuty szczerey, y drogę pokazała do szczęśliwey wieczności”⁴⁰ lub odpis wiersza Adama Naruszewicza z 1774 roku w obronie Jezuitów⁴¹. Dla badaczy epok saskiej i stanisławowskiej interesujące mogą być pochodzące ze zbiorów poturzyckich akta sądowe, majątkowe, zbiory korespondencji w autografach lub kopiach Adama Jordana, wojewodzica braclawskiego, Adama Małachowskiego, krajczego koronnego czy hetmana Józefa Potockiego. Z okresu czynnego udziału Dzieduszyckich w służbie publicznej końca XVIII wieku jest „Protokół rekwizycyi, zaleceń i rezolucyi Wydziału Besspieczeństwa w Radzie Naywyższej Narodowej [...] pod prezydencyą obywatela Michała Kochanowskiego, wołą Naywyższego Naczelnika w zastępstwie nieprzytomnemu obywatelowi Tomaszowi Wawrzeckiemu na Radcę Prezesa

³⁵ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9797/ II., k.240.

³⁶ Reinold Curicken (1610–1667), historyk gdański.

³⁷ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9770/ II; Der Stadt Danzig Historische Beschreibung worinner von dero Ursprung, Situation, Regierungs-Art, geführten Kriegen, religions- und Kirchen-Wesen außführlich gehandelt wird. Verfasset und zusammen getragen ... im Jahr Christi 1645. Anitzo aber mit sonderbahrem Fleiß, nebst vielen dazu gehörigen Kupferstücken in öffentlichen Druck außgegeben ... anno Domini 1686. Und mit vielen newen additionibus vermehret und continuiert biß auff die gegenwertige Zeit, *Verlegt durch Johann und Gillis Janssons von Waesberge [...]*, 1687.

³⁸ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9801/ I i 9802/ II. Marcin Molski (1751–1822), poeta wojskowy, wolnomularz, major Legionów H. Dąbrowskiego, jeden z najbardziej popularnych poetów przełomu XVIII i XIX wieku.

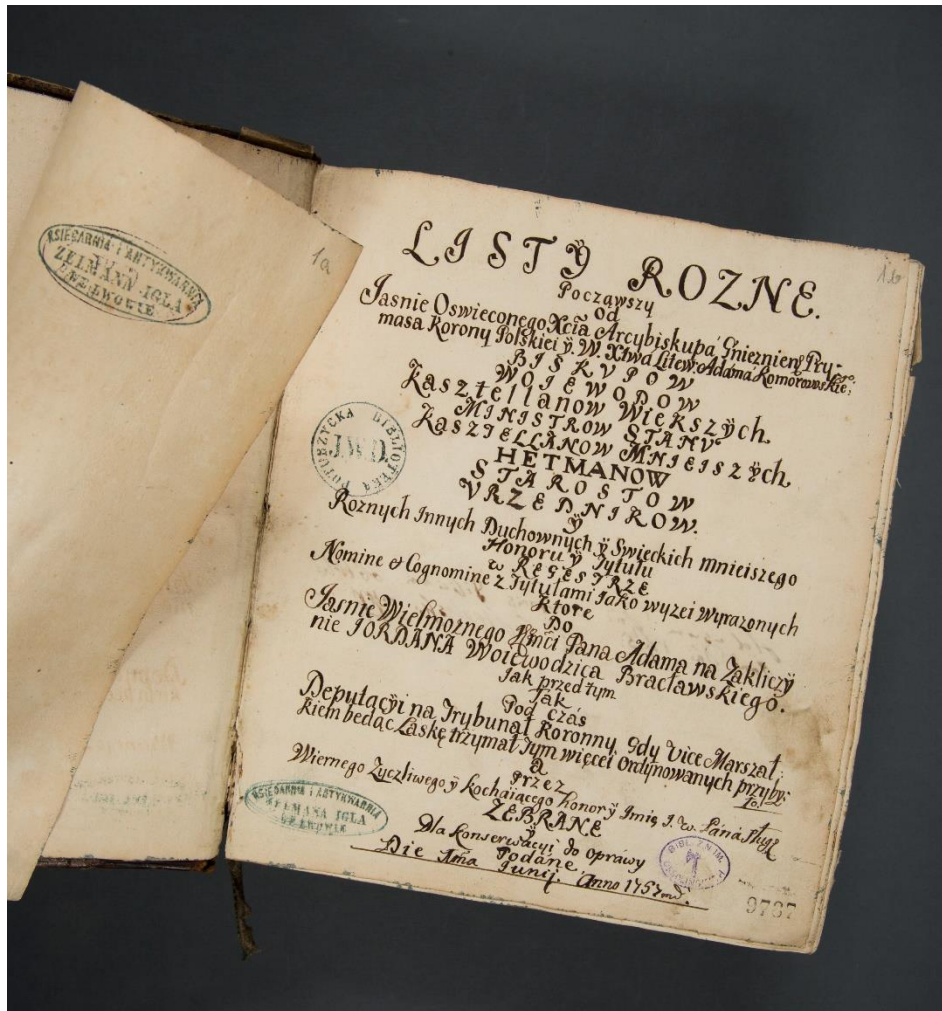
³⁹ Elżbieta Drużbacka (1695–1765), polska poetka późnobarokowa, praprababka Aleksandra Fredry.

⁴⁰ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9894/ II.

⁴¹ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9875/III.



nominowanego. Dnia 30. Maia 1794 roku zaczęty”⁴² z notatką Augusta Bielowskiego⁴³, że „tanio nabyty”. Dzięki darowi Kazimierza Wodzickiego dla Józefa Działyńskiego do Poturzycy trafiły oryginały raportów składanych w 1790 roku do sejmowej Komisji Wojskowej przez Józefa Wodzickiego⁴⁴.



Ilustracja 2

Listy różne począwszy od [...]arcybiskupa[...]Adama Komorowskiego, biskupów, wojewodów, kasztelanów większych[...] y różnych innych [...] do jmci pana Adama na Zakliczy Jordana wojewody braclawskiego[...] z lat 1736–1757. Źródło: Dział Rękopisów ZNiO, sygn. 9787/I. Zdjęcie: Andrzej Solnica

Dziewiętnastowieczne rękopisy poturzyckie (90) w pełni odzwierciedlają pełen przekrój pasji kolekcjonerskich Działyńskich. Literaturę naukową reprezentują liczne odpisy

⁴² ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9780/III; Tomasz Wawrzecki (1759–1816), czynny uczestnik Insurekcji 1794 roku, po pojmaniu T. Kościuszki przez Rosjan pełnił funkcję Naczelnika.

⁴³ August Bielowski (1806–1876), historyk, sławista, dyrektor lwowskiego Ossolineum.

⁴⁴ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9786/ II; Józef Wodzicki (ok. 1750–1794), generał major wojsk koronnych, uczestnik Insurekcji, zginął w bitwie pod Szczekocinami 6 czerwca 1794 roku.



z bibliotek i dzieł naukowych, wypisy szkolne, słowniki, notatki z wykładów uniwersyteckich. Przykładem może być odpis z edycji Edwarda Raczyńskiego: „Memoriał Rzeczy znaczniejszych, które się w Polsce działy od śmierci Zygmunta III. od roku pańskiego 1632 aż do roku 1652 spisany po łacinie przez [...] Albrychta Stanisława Radziwiłła Kanclerza Wielkiego W. X. Lit. [...] a przez [...] Hieronima Floryana Radziwiłła Kanclerzycy W. X. Lit. [...] na polski ięzyk przetłumaczony roku pańskiego 1731”⁴⁵ lub *Historia Polski* Stanisława Orzelskiego⁴⁶ z adnotacją, że jest to odpis z biblioteki Wiśniowieckiej, a do Poturzycy trafił jako dar hr. Wandalina Mniszcha w 1812 roku.

O rozpoczętej działalności publicznej Biblioteki we Lwowie świadczy „Pamiętna księga zwiedzających Zbiory Ojczyście Pana Włodzimierza Dzieduszyckiego”⁴⁷, gdzie oprócz wpisów studentów i nauczycieli widnieją wpisy badaczy dziejów ojczystych jak Karol Estreicher, Karol Szajnocha, Kornel Ujejski, Wincenty Pol czy Henryk Schmitt. W pozycjach rękopiśmiennych nie brak Dzieduszyccianów, zarówno literackich, jak autograf Maurycego Dzieduszyckiego „*Historii Dzieduszyckich*” z 1836 roku⁴⁸, czy też notatek z lat 1818–1847 Magdaleny Morskiej⁴⁹ dotyczących Zarzecza⁵⁰. Ciekawe są notatki i pamiętnik Teresy z Oborskich Potockiej (1780–1862)⁵¹, babki Alfonsyny, żony Włodzimierza Dzieduszyckiego pierwszego ordynata, zawierające oprócz tekstu liczne sentymentalne pamiątki: widoczki, karykatury, bileciki, koperty (jedna z napisem „Wolter” zawiera rożek uciętej pasiastej tkaniny lub inna z napisem obcą ręką „Goethe”, stanowiąca domniemany autograf).

Ozdobą literariów poturzyckich był fragment *Króla-Ducha* będący autografem Juliusza Słowackiego z odpisem Zygmunta Felińskiego sporządzonym z notatek poety tuż po jego śmierci⁵². Z notatki na pierwszej stronie jest adnotacja: „Początek pisany ręką Słowackiego, dalej arcybiskupa warsz[awskiego] Z. Felińskiego, z dopiskami profesora Antoniego Małeckiego. Rękopis złożony bibliotece hr. Włodz[imierza]Dzieduszyckiego w darze r[oku] 1866 przez tegoż profesora, wydawcę pism pozostałych po Jul[iuszu]Słowackim we Lwowie

⁴⁵ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9769/ III.

⁴⁶ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9767/ III.

⁴⁷ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9840/II. Jest to drugi tom księgi (pierwszy jest we Lwowie) z wpisami z lat 1859–1927.

⁴⁸ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9829 /I.

⁴⁹ Magdalena z Dzieduszyckich Morska (1762–1847), erudytką, filantropką, artystką, właścicielką Zarzecza.

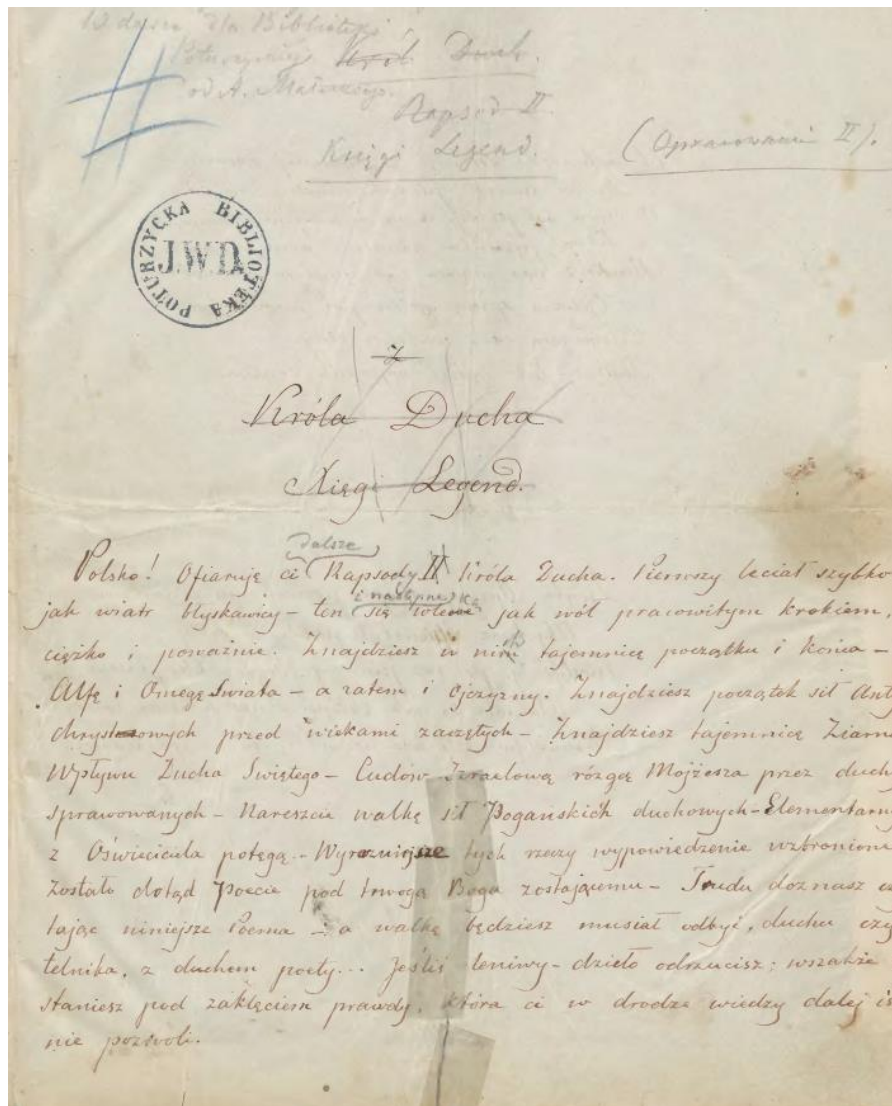
⁵⁰ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9838/I ; 9839/I.

⁵¹ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9862/I ; 8963/I.

⁵² ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9899/II „Juliusza Słowackiego Król-duch”. Początek pisany ręką Juliusza Słowackiego, później kopia Zygmunta Felińskiego, z dopiskami Antoniego Małeckiego.



r[oku] 1866 w 3 tomach – jako też autora dzieła: *Żywot i dzieła J. Słowackiego*”⁵³. Rękopis ten przez wiele lat był podstawą do edycji dzieł Słowackiego.



Ilustracja 3

Juliusza Słowackiego *Król-Duch*. Autograf. Źródło: Dział Rękopisów ZNiO, sygn.9899/II. Zdjęcie: ZNiO.

Przykładem kolekcjonerskich pasji jest album zawierający „Autografy znamienitych Polaków”⁵⁴. Powstał około 1863 roku, i zawiera autografy wybitnych przedstawicieli świata literatury i nauki polskiej pierwszej połowy XIX wieku: Józefa Bema, Henryka Dąbrowskiego, Aleksandra Fredry, Seweryna Goszczyńskiego, Zygmunta Kaczkowskiego, Franciszka

⁵³ *Ibidem*, s. 1; zob.: Słowacki w zbiorach i publikacjach Ossolineum, oprac. Władysław Floryan i Bogdan Zakrzewski, Wrocław 1959; Z. Sudolski, *Odnalezione fragmenty autografu i kopii „Króla Ducha”*, „Pamiętnik Literacki” 1966, s. 191–201; *Przeoczone kopie wierszy Juliusza Słowackiego*, oprac. Jacek Brzozowski, [w:] *Pamiętnik Literacki* 2008, 1, s. 171–173.

⁵⁴ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9870/II.



Dionizego Książnina, Zygmunta Krasieńskiego, Jadwigi Łuszczewskiej (Deotymy), Adama Mickiewicza, Juliana Ursyna Niemcewicza, Cypriana Norwida, Jana Skrzyneckiego, Juliusza Słowackiego, Andrzeja Zamoyskiego, jest oprawiony w czarną cielęcą skórę z tłoczeniami, z ozdobnymi srebrnymi okuciami i emaliowaną klamrą z wizerunkiem ptaka.

Jedynym dwudziestowiecznym rękopisem z biblioteki Poturzyckiej jest kopia zbioru przysłów polskich Karola Piwockiego⁵⁵.

Na zakończenie chciałabym zwrócić uwagę na osobny zespół w zbiorach ZNiO, jakim jest Archiwum Dzieduszyckich z Zarzecza, który został nabyty w 1984 roku⁵⁶. Materiały te w 1944 roku Wanda⁵⁷, żona Włodzimierz Dzieduszyckiego, ostatniego ordynata przeniosła do kościoła w Zarzeczcu, gdzie miały przeczekać na kościelnym strychu do lepszych czasów⁵⁸. Według relacji samego Włodzimierza⁵⁹, podczas remontu dachu Archiwum dostało się w niepowołane ręce i uległo zniszczeniu. Później dzieła zniszczenia dokonały ptaki i gryzonie. W 1961 roku resztki archiwum zarzeckiego przewiezione zostały do Warszawy przez Jana Dzieduszyckiego i uporządkowane ponownie. Ocalały materiały rodzinno-majątkowe, w tym zachowana teka korespondencji z XIX wieku, listy Włodzimierza Dzieduszyckiego z lat 1850–1855, jego korespondencja z matką Pauliną z Działyńskich–i materiały dotyczące hrabiny Magdaleny Morskiej, takich jak korespondencja z rodziną, bilety wizytowe, dokumenty związane z zarządzaniem majątkiem. Osobną tekę stanowi korespondencja i materiały majątkowe-Pawła Dzieduszyckiego⁶⁰, które dotyczą głównie ordynacji poturzycko-zarzeckiej i zarządu Muzeum Przyrodniczym we Lwowie oraz Biblioteką Poturzycką. Wśród materiałów gospodarczych wymienić należy projekty urządzenia stawów rybnych w majątku Czastkowice i Zawisznia w powiecie Sokal, inwentarze, mapy ordynacji i poszczególnych folwarków, materiały źródłowe do działalności ordynacji i Dzieduszyckich w okresie II wojny światowej oraz wiele innych.

⁵⁵ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 9873/I.

⁵⁶ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 295/84 – 305/84 (11 pozycji).

⁵⁷ Wanda Dzieduszycka z Sapiehów (1880–1978).

⁵⁸ K. Karolczak, *op. cit.*, s. 265.

⁵⁹ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 300/84/2, list Włodzimierza Dzieduszyckiego do Henryka Barączka b.d.

⁶⁰ Paweł Dzieduszycki (1881–1951), III ordynat poturzycki. Z ordynacji zrezygnował po wstąpieniu do zakonu jezuitów, zob. ZNiO, Dział Rękopisów, sygn.: K. Karolczak, *op. cit.*, s. 208, 226.



Bibliografia

Źródła archiwalne:

Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy. Zespół 45. Archiwum Dzieduszyckich. Część I. Rękopisy Biblioteki Poturzyckiej. 1034. Roman Grodecki. Inwentarz Biblioteki Poturzyckiej.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. 1839/II; 9767/III; 9769/III; 9770/II 9774/I; 9776/II; 9777/I; 9780/III; 9781/III; 9785/III; 0986/II; 9789/II; 9797/II; 9799 /II; 9800/II; 9801/I; 9829/I; 9838/I – 9839/I; 9840/II; 9862/I, 9871/II; 9873/I; 9875/III; 9884/II; 9894/II; 9899/II; 295/84 – 305/84; 4/04/4; Pawlik. 194.

Źródła drukowane:

J. Łoziński, *Wspomnienia z życia swego*, oprac. Jolanta Kamińska-Kwak, Przemyśl 2010.

Opracowania:

R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. VI, Wrocław 1995.

Archiwa rodzinno-majątkowe w zbiorach państwowych we Lwowie. Informator, oprac. Stanisław Pijaj, Warszawa 1995.

M. Des Loges, *Biblioteka Ordynacji hr. Dzieduszyckich*, [w:] *Publiczne biblioteki lwowskie. Zarys dziejów*, red. L. Bernacki, Lwów 1926.

K. Karolczak, *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001.

A. Knot, *Przedmowa*, [w:] *Inwentarz Rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, red. J. Turska, t. I, Wrocław 1948.

M. Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946*, Wrocław 2003.

F. Pajączkowski, *Ossolineum we Wrocławiu. Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, t. IV [1953], część 3.

J. Reizes-Dzieduszycki, *Działalność kolekcjonerska i bibliofilska przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa polskiego przełomu XVIII i XIX wieku: Działyńscy, Dzieduszyccy, Baworowscy*, [w:] *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelnictwa*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017.

Słowacki w zbiorach i publikacjach Ossolineum, oprac. Władysław Floryan i Bogdan Zakrzewski, Wrocław 1959.

Sudolski Zbigniew, *Odnalezione fragmenty autografu i kopii „Króla Duchy”, „Pamiętnik Literacki”* 1966.



J. Szocki, *Księgozbiory domowe w Galicji wschodniej 1772–1918*, Kraków 2001.

J. Szocki, *Księgozbiory domowe inteligencji i ziemian w Galicji (1795–1914)*, [w:] *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, t. 17, Warszawa 1996.

Biogram

Agnieszka Knychalska-Jaskulska

Doktor, historyk, absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego. W 1998 roku, gdzie obroniła pracę doktorską *Senat i próby jego reformy w drugiej połowie XVIII w.* Starszy kustosz Działu Rękopisów ZNIO. Autorka artykułów o tematyce staropolskiej, opracowań źródłowych, dotyczących XVIII w., not katalogowych i innych.